

nega ustvarjanja v Beneški Sloveniji, Petra Testen Koren pa problem izseljevanja, ki je zelo prizadel obravnavano območje v 19. in zlasti v 20. stoletju (natančneje ženske migracije). Danila Zuljan Kumar predstavlja jezikovne izzive, s katerimi se srečujejo prebivalci Beneške Slovenije, Zdravko Likar pa piše o stikih med prebivalci Posočja in Beneške Slovenije. Zaobjeti so bili ne le arhivski in časopisni, ampak tudi ustni viri, kar dodatno poveča pomen te knjige.

Prvi del je posvečen Simonu Rutarju, ki je deloval v obdobju nacionalnih sporov in prizadevanj slovenske skupnosti za kulturni, gospodarski, politični in družbeni razvoj. Rutar se je posebno odlikoval na področju zgodovinopisja, in sicer v obdobju, ko se je slovenska zgodovinska veda hitro razvijala in se uveljavljala. Rutar se je odlikoval tudi na področju narodopisja, geografije in arheologije. Posebno pozornost je posvetil zgodovini Beneške Slovenije, Tolminske, Goriške, Gradiške, Istre in Trsta, torej območij, ki jih je zaznamovala večstoletna obmejna lega. Monografija obravnava tudi pomembne teme, vezane na Beneško Slovenijo, ki je pogosto deležna zanimanja zaradi svojih jezikovnih, kulturnih, zgodovinskih in drugih posebnosti, a je še vedno premalokrat v samem središču znanstvenega raziskovanja. Monografija prispeva k boljšemu poznavanju ne le zgodovine, ampak tudi sodobnih razmer v tem obmejnem prostoru, ter obenem izpostavlja tudi njegove razvojne potenciale. Znanstvena monografija *Simon Rutar in Beneška Slovenija* tako zapolnjuje nekatere pomembne vrzeli pri obravnavanju zgoraj navedenih tematik.

Neva Makuc

Slovenci, za zmiraj gre! 100. obletnica koroškega plebiscita (ur. Zdenka Semlič Rajh; pisci besedil in pisci besedil kataloških enot Dragan Matić, Zdenka Semlič Rajh, Marko Štepec). Maribor: Pokrajinski arhiv; Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2020, 218 strani.

Zgodovinopisna, arhivistična in muzejska stroka, pravniki ter pisci spominskih in publicističnih besedil so že ob različnih priložnostih spomnili na za Slovence usodni koroški plebiscit 10. oktobra 1920 in se poglobili v njegove posamezne vidike in z njimi povezanim dogajanjem. Ob lanskim stoletnici plebiscita sta ga z veliko prizadevnostjo in strokovnim znanjem osvetlili pomembni kulturnozgodovinski ustanovi – Arhiv Republike Slovenije (ARS) in Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), ki sta pripravili razstavo *Slovenci, za zmiraj gre! 100. obletnica koroškega plebiscita*. Razstavo, katere častni pokrovitelj je

bil predsednik Republike Slovenije Borut Pahor, so postavili v Narodnem muzeju Slovenije v Ljubljani, gostovala pa je tudi v Muzeju narodne osvoboditve Maribor. V obliki virtualne ekskurzije je dostopa na spletu,⁴ kjer so jo podprli z vodstvom oziroma komentarji, kar predstavlja še boljšo izkušnjo kot klasičen ogled. Pomembno je, da so razstavo v polnem obsegu gostili tudi v Deželnem arhivu v Celovcu in je sovpadala s slovesnostmi ob obletnici plebiscita. Ob razstavi je izšla tudi istoimenska monografska publikacija, bogato opremljena s fotografijami izvirnih dokumentov, muzealij ter s slikovnim gradivom, nastalim od konca prve svetovne vojne do plebiscita na slovenski in avstrijski strani. V njej so zaobjete ključne razvojne stopnje koroške plebiscitne zarez v slovenskem narodnem razvoju.

Avtorji monografske publikacije *Slovenci, za zmiraj gre! 100. obletnica koroškega plebiscita* so priznani arhivski in muzejski predstavniki zgodovinske vede – dr. Dragan Matić, sekretar – sektor za varstvo najstarejšega arhivskega gradiva v Arhivu Republike Slovenije in njegov nekdanji dolgoletni direktor, dr. Zdenka Semlič Rajh, arhivska svetnica in direktorica Zgodovinskega arhiva Ljubljana, ter dr. Marko Štepec, muzejski svetnik in vodja kustosov v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije. Publikacijo začenjajo uvodne besede Razstavi na pot (str. 5), s katerimi sta dr. Bojan Cvelfar, direktor ARS, in Ivan Fras, di-

⁴ <https://www.nms.si/si/razstave/virtualne-razstave/slovenci-za-zmiraj-gre>

rektor PAM, nagovorila obiskovalce razstave, bralce pa pospremila v njeno monografsko nadgraditev. V uvodnih besedah opozarjata na temeljne značilnosti dogajanja na Koroškem v prvih povojnih letih in utemeljeno poudarita, da je »le malokateri dogodek v zgodovini (...) tako močno zarezal v slovenski nacionalni kolektivni spomin kot koroški plebiscit 1920«. In »cilj pričujoče razstave in monografije je vzbuditi s predstavljenimi arhivskimi dokumenti in muzealijami zanimanje za tematiko pri obiskovalcu in bralcu ter ju na podlagi tega vzpodbuditi k lastnemu spoznavanju in interpretaciji dogodkov«.

Avtorji monografije (in razstave) so omenjeni cilj gotovo dosegli. V prvem poglavju monografije *Razpad monarhije* (str. 7–11) Marko Štepec bralca pritegne z orisom razpada Avstro-Ogrske, ki se je začel že v času vojne s pomanjkanjem dobrin, naraščajočim nezadovoljstvom ljudi, socialnimi protesti, vojaškimi upori nadomestnih bataljonov in množičnimi mirovnimi ter narodnopolitičnim gibanji in končal s politično nemočjo monarhije, njenim vojaškim porazom in vzpostavitvijo novih nacionalnih držav na njenem nekdanjem ozemlju. Avtor prikaže oblikovanje Države Slovencev, Hrvatov in Srbov (Država SHS), ki so jo habsburški Jugoslovani z izjemo Prekmurja, Međimurja, Bačke, Baranje in Banata ustanovili na jugoslovanskem ozemlju bivše monarhije 29. oktobra 1918, in nastop prve slovenske narodne vlade – Narodne vlade SHS v Ljubljani (Narodna vlada) 31. oktobra 1918. Obenem opozori še na druge značilnosti t. i. prevratnega časa na Slovenskem v okviru Države SHS, ki je obstajala do 1. decembra 1918, ko se je s Kraljevino Srbijo združila v Kraljestvo/Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljestvo/Kraljevina SHS). Poglavje spremlja slikovno gradivo, nastalo ob pretrganju državnopravnih vezi med slovenskimi deželami in Avstrijo na veliki narodni manifestaciji 29. oktobra 1918 na Kongresnem trgu v Ljubljani in ob izvajanju nove slovenske oblasti na Štajerskem novembra 1918.

V jedrnem delu monografije njen glavni avtor Dragan Matić v poglavjih *Zasedba južne Koroške do Drave in Velikovca* (november–december 1918) (str. 13–27), *Izguba Roža, pogajanja in nastop Milesove komisije* (januar–februar 1919) (str. 29–43), *Terror nad civilnim prebivalstvom na obeh straneh črte premirja* (14. 1.–28. 4. 1919) (str. 45–59), *Tri ofenzive v šestih tednih* (29. 4.–6. 6. 1919) (str. 61–81), *Življenje v coni A pod upravo Kraljevine SHS* (julij 1919–julij 1920) (str. 83–101) in *Obdobje nadzora Medzavezniške plebiscitne komisije* (21. 7. 1920–18. 11. 1920) (str. 103–137) razčleni vojaškopolični razvoj koroškega vprašanja od razpada monarhije do konca delovanja Medzavezniške komisije novembra 1920. Opozori, da se je Narodna vlada v vojaškem pogledu izogibala posegu na Koroškem, česar ni sta spremenila niti Lavričeva in Malgajeva zasedba južne Koroške. Priložnost, da bi, podobno kot na

Spodnjem Štajerskem, z vojaško akcijo pridobili slovensko ozemlje na Koroškem, so slovenski politiki lahkomiiselno zapravili. Tu velja spomniti na zavrnitev Maistrove zahteve konec novembra 1918, naj se zasede Celovec. (Kmalu zatem je kasnejši predsednik Deželne vlade za Slovenijo (DVS) dr. Janko Brejc kritično izjavil: »Tokrat, ko bi bilo mogoče z 200–300 možmi zasesti Celovec, ni nikdo mislil, da to čez 14 dni ne bo več mogoče.« (str. 31.)) Ob tem se Narodna vlada ni zadovoljila s sporazumom, ki ga je Alfred Lavrič 19. novembra 1918 sklenil s koroškim deželnim poveljnikom Ludwigom Hülgerthom in ga je koroška deželna vlada ratificirala 23. novembra. Po tem sporazumu je bila nemška stran slovenski pripravljena prepustiti koroško ozemlje južno od Drave. Narodna vlada se tudi decembra 1918 s koroškimi Nemci ni bila pripravljena sporazumeti o ozemeljski razmejitvi. Najvišji slovenski politiki so bili prepričani, da je naklonjenost držav zmagovalk na slovenski strani in da je bodoča severna meja Slovencev zagotovljena v taki obliki, kot si jo bodo želeli. Avtor nato predstavi nemško zavzetje večine Roža v začetku januarja 1919 in opozori, da je bilo le malo odraslih Slovencev – nekdanjih vojakov – pripravljenih, da bi se z orožjem v roki prostovoljno borili za Koroško. Namesto njih so se v glavnem borili popolnoma neizkušeni študentje in celo dijaki. Na nemški strani ni bilo tako. Naslednje poudarke namenji zavrnitvi nemškega napada na velikovsko mostišče, vzpostavitvi premirja med nemško in slovensko stranjo 14. januarja 1919 in njuno privolitev, da t. i. Milesova komisija opravi terensko raziskavo ter določi začasno demarkacijsko črto, ki naj ju loči do dokončne odločitve pariške mirovne konference glede delitve ozemlja. Tu spomni na znano stališče komisije o začasni razmejitveni črti na Karavankah, ki je nato obveljalo kot osnova za stališče ameriške delegacije na Pariški mirovni konferenci.

Vzpostavitev premirja je spremljalo raznovrstno nasilje vojske in oblastnikov nad civilisti na obeh straneh. Avtor ga prepričljivo prikaže in ob tem opozori, kako so nemški Korošci Slovencev preprečevali, da bi ob prihodu Milesove komisije izrazili svojo voljo, in so potvarjali podobo nacionalnih razmer. Spomni tudi na strele Maistrovih vojakov 27. januarja 1919 v Mariboru v nemške demonstrante oziroma na t. i. krvavo nedeljo in prida, da je tudi jugoslovanska stran posegala v osebno svobodo domnevno ali v resnici nemško usmerjenih posameznikov, jih internirala, izgnala ali pripravila k pobegu. »Vendarle pa take stopnje nasilja kot na nasprotni strani, vsaj do junija 1919, ni zaslediti.« (str. 48) Zastrasovanje, ki so ga izvajali Nemci, je bilo zelo surovo (pretepanja, plenjenje imovine, grožnje s smrtjo, požigi). Pristno, strastno sovraštvo se je pokazalo še v ravnanju z jugoslovanskimi (slovenskimi) vojnimi ujetniki, ki so jih v posameznih primerih pred očmi civilistov na okruten način usmrtili, z njihovimi trupli pa barbarsko ravnali.

O neuspeli ofenzivi, s katero so zaradi nespodbudnih novic iz Pariza (mirovna konferenca se je nagibala k temu, da je Celovška kotlina gospodarsko in geografsko nedeljiva celota in so Karavanke naravna meja) Slovenci aprila 1919 prekršili premirje in vpadli na Koroško, avtor pravi, da je bila to »skoraj enako brezumna odločitev kot zavračanje Maistrovkih zahtev konec leta 1918, naj se zasede Celovec«. (str. 61) Slovenska vojska je namreč postala bistveno šibkejša od nemškoavstrijske, ki je v začetku maja v protiofenzivi iz Koroške izrinila slovenske enote. Avstrijska soldateska se je med ofenzivo in po njej znešla nad koroškimi Slovenci. »V posameznih primerih je prišlo do ubojev vojnih ujetnikov. Tudi umorov in pohabljanj civilistov, ki do jih obtožili vohunjenja, ni manjkalo.« (str. 63) V teh razmerah se je beograjska vlada odločila, da koroško vprašanje resneje obravnava. Konec maja 1919 je prišlo do ofenzive slovensko-srbskih enot, ki so zasedle večino slovenskega etničnega ozemlja na Koroškem, vkorakale v Celovec in na Gospo Sveto. Kot spomni avtor, je do zmagovite jugoslovanske akcije prišlo veliko prepozno, saj je mirovna konferenca medtem odločila, da bo na Koroškem prišlo do izvedbe plebiscita v dveh conah. »Končne odločitve o tem, komu bo pripadla južna Koroška, (...) orožje ni prineslo.« (str. 66)

Pot k (slovenski) plebiscitni odločitvi so začeli tlakovati v času jugoslovanske uprave cone A. Avtor opozori, da so bila čustva koroških Slovencev do jugoslovanske države ob njenem prevzemu uprave cone A znatno ohlajena zaradi ravnanja jugoslovanskega vojaštva med zadnjo ofenzivo – ropov in kraj. Novo postavljeni upravni aparat (dotedanji uradniki so v glavnem odšli v Nemško Avstrijo) se je komaj uspel ukvarjati z osnovnimi vprašanji, kot je preskrba s hrano in zatiranje nemškoavstrijske propagande. Največji udarec ustaljenemu življenju je prinesla demarkacijska črta, saj je podeželsko prebivalstvo odtrgala od trgovskih središč v Celovcu in Beljaku. Na drugi strani so prebivalce cone A pestile visoke carine, ki so jih jugoslovanski cariniki neusmiljeno zaračunavali na demarkacijski črti. Zdrse jugoslovanske uprave je spretno izkoriščala nemškoavstrijska propaganda, ki je vztrajno silila čez sicer dobro zastraženo demarkacijsko črto. Razpoloženje na slovenski strani je opredeljevalo tudi specifično narodnostno občutenje. Poleg narodno zavednih Slovencev so bili med slovenskim ljudstvom na Koroškem tudi t. i. omahljivci, ki so zaradi desetletja trajajočega raznarodovanja postali nacionalno ravnodušni in so bili za pozive h glasovanju na podlagi nacionalne pripadnosti nedozvetni. Ob njih so bili še nemčurji, to je Nemcem prijazni Slovenci, ki so sicer še vedno pretežno uporabljali slovenski jezik, vendar so se kulturno in politično prištevali k nemštvu. Medtem ko je bilo glede narodno zavednih Slovencev in nemčurjev vse bolj ali manj jasno, ni bilo glede omahljivcev nič gotovega. Za Avstrijo so delovale še številne notranje strukturne

povezave med politiko (tu je bila vidna tudi socialna demokracija) in ljudskimi plastmi, za Jugoslavijo pa je skorajda enodušno deloval le aparat slovenske koroške duhovščine. Bila je edina notranje povezana družbena skupina na slovenski strani, ki je bila tesno povezana s prebivalstvom. »Komu se nasmihava zmaga, je bilo ob precejšnjem številu nestabilnih omahljivcev težko z gotovostjo napovedati.« (str. 93)

Matić je posebno pozornost namenil delovanju Medzavezniške plebiscitne komisije, ki je imela nalogo zagotoviti nepristransko upravo na plebiscitnem območju in poskrbeti za svobodo, poštenost in tajnost glasovanja na plebiscitu. Avtor poudari, da si Komisija svojih pooblastil ni tolmačila samo kot nadzor, ampak dosti bolj ekstenzivno, to je kot neomejeno oblast, in se je neposredno vmešavala v upravno in sodno postopanje v coni A. »Ker se je to dogajalo le dobra dva meseca pred plebiscitom, je na ta način jugoslovanska oblast pospešeno izgubljala na avtoriteti. Prebivalci cone A so namreč razumeli, da je plebiscitna komisija na strani Avstrije, ki tako lahko doseže, karkoli želi. Primeri, ki so jasno kazali, v čigavo korist bi šlo poslovanje plebiscitne komisije, so se pokazali že kmalu po njenem nastopu.« (str. 104) Avtor predstavi posamezne med njimi in za ravnanje antantnih častnikov pravi, da so vzbujali »vtis, kot da menijo, da so v kaki koloniji blizu ekvatorja«. (str. 105)

Nadaljnji razvoj dogodkov je poslabšalo odprtje demarkacijske črte med conama A in B, za katero so se odločili v Parizu. Njenemu odprtju, na katero je po omahovanju jugoslovanska stran pristala 6. avgusta 1920, so Slovenci nasprotovali, »saj so se zavedali, da se bo v tem primeru brezhibno delujoči nemškonacionalni agitacijski stroj z vsemi sredstvi lotil omahljivega dela slovenskega prebivalstva, ki se je na smrt balo stoletnih gospodarjev«. (str. 106) Odprtje je imelo pogubne posledice. V coni A so se vrnili pobegli oziroma izgnani Nemci in nemčurji, silovit razmah nemške propagande pa se je izražal tudi v porastu terorističnih napadov na zavedne Slovence. Po drugi strani pa je odprtje demarkacijske črte zaradi prostega pretoka blaga bistveno olajšalo življenje prebivalcev obeh con. »Potrdili so se argumenti o prednosti tega, da podeželje ostane v isti državno-upravni enoti s Celovcem in Beljakom. In ker skoraj nihče ni verjel, da bi cona B lahko pripadla Kraljevini SHS, se je pragmatični del volivcev v coni A še bolj opredeljeval za Avstrijo.« (str. 109) Jugoslovansko zmago je onkraj možnega potisnilo tudi sprejetje usodnih zahtev plebiscitne komisije o umiku jugoslovanske vojske iz cone A, odslovitvi vseh nekoroških žandarjev in ukinitvi državnega nadzora nad veleposestvi. Slednje je pomenilo ponovno vzpostavitev popolne odvisnosti slovenskih najemnih kmetov od veleposestnikov, ki so bili Nemci. Od njih je bila v času monarhije odvisna tretjina koroških volivcev. Deželna vlada za Slovenijo se je sprejetju zahtev Komisije, na katere je pristala beograjska vlada, neuspešno upirala. »Upravo

cone A je Medzavezniška plebiscitna komisija Kraljevini SHS torej v veliki meri izvila iz rok.« (str. 113) Očitno Beograd ni želel sporov z antanto in je kljub kršitvam načela nevtralnosti in pristranskim odločitvam komisije raje dajal na kocko usodo Koroške ter nadaljeval pot k plebiscitu. Avtor pravi, da »ob vsem naštetem ni presenetljivo, da je v času od nastopa plebiscitne komisije do 10. 10. 1920 večina Slovencev, ki so prej sodili v kategorijo 'omahljivcev' prešla na avstrijsko stran«. (str. 114)

Obsežnemu sklopu Matičevih poglavij, ki jih spremlja vsebinsko izredno povedno in večkrat tudi pretresljivo slikovno gradivo, sledi poglavje Propaganda (str. 139–177). Prispevala ga je Zdenka Semlič Rajh. Avtorica prikaže raznovrstno in živahno ter burno nemško in jugoslovansko propagando, v katero se je na jugoslovanski strani vključil tudi slovenski likovni umetnik Maksim Gaspari. Na jugoslovanski strani je bilo najmočnejše propagandno orožje opozarjanje na obupen gospodarski položaj Avstrije, nemška stran pa je igrala predvsem na karto koroškega deželnega patriotizma in pripadnosti, obljudljala gospodarski dvig Beljaka in Celovca in poudarjala militaristični značaj Jugoslavije. Pri tem so na slovenski (jugoslovanski) strani spregledali psihološka ozadja koroškega domovinskega čuta in šele med potekom propagandnega boja spoznali, da plebiscit ne bo etnično odločanje, pač pa odločanje med nacionalnimi in drugimi, predvsem gospodarskimi interesi. »Pri plebiscitu na Koroškem ni šlo za izrekanje o nacionalni pripadnosti (...) Šlo je za osebno izrekanje o pripadnosti državi.« (str. 140)

Večina (slovenskih) glasovalcev se je 10. oktobra 1920 odločila za Avstrijo. Kot v poglavju Plebiscitno glasovanje, plebiscitni izid in posledice (179–197) opozarja Matić, se je nekaj tednov pred tem v coni A popolnoma brez strahu pred orožništvom in sodnimi sankcijami ter z namenom vplivanja na glasovanje posameznikov in skupin prebivalstva razširilo verbalno in fizično nemškonacionalno nasilje in podkupovanje z denarjem, raznovrstnimi artikli, nudenjem uslug, ugodnostmi in obljubami. Omahljivi Slovenci so prehajali v nemški tabor, ob tem pa so koroški Nemci uspeli na plebiscitno glasovanje spraviti še precejšnje število svojih izseljenih rojakov. S tem plebiscit sicer še ni bil odločen, a Jugoslavija ga je izgubila. Od 24 občin severno od Drave je zmagala samo v štirih, medtem ko je v 27 občinah južno od Drave zmagala v 14. Tudi v seštevku vseh glasov južno od Drave je dosegla 50,8 % glasov. »To je kazalo na paradoks, da je bil – po vseh oboroženih bojih, diplomatskih naporih, propagandni vojni, požigih, pretepih in ubojih ter razpenjenemu sovraštvu, ki je v teh dveh letih vzklopelo na Koroškem – prvi sporazum o razmejitvi na Dravi iz novembra 1918 (Hülgerth – Lavrič) dokaj realen kompromis.« (str. 183–184) Zdaj pa je bila izgubljena celotna Koroška. Po avtorjevem poudarku so bili poglavitni vzroki za

njeno izgubo izgubljena priložnost, da bi do konca leta 1918 z minimalnimi naporami zavzeli Celovec, zatiranje Maistrovih in Malgajevih pobud, naivna vera slovenske politike v dobrohotnost antante in vojaško pomoč Srbom, to je »nekoga, ki bo prišel in prinesel Koroško na pladnju« (str. 184), brezglava vojaška avantura aprila 1919, plenjenje jugoslovanske vojske konec maja in v začetku junija 1919, nesposobnost jugoslovanske uprave cone A, ki ni bila sposobna organizirati znosnega življenja, rigidnost Beograda, da bi odpravili carine na uvoz najpotrebnejšega blaga, ohranitev vojaške obveznosti glede na to, da so se Korošci na smrt bali služenja v »srbski« vojski na Balkanu, in popuščanje plebiscitni komisiji neposredno pred plebiscitom. Kot je že marca 1920 v svojem zbirnem poročilu zapisal Ivan Rozman, jugoslovanski uradnik, odgovoren za prehrano v boroveljskem okraju, je bilo napak toliko, »da bi nas celo gospod Bog pogledal z usmiljenim očesom in nam odpustil naše grehe že zaradi naše dobre volje«. (str. 185) A takega pogleda ni bilo, kot ga po plebiscitu ni bilo tudi za narodno zavedne Slovence. Posebno težak udarec za narodno skupnost je zaradi poplebiscitnega preganjanja pomenil odhod skoraj vse intelektualne elite – duhovnikov, učiteljev, profesorjev, zdravnikov, živinozdravnikov, pravnikov in uradnikov.

Matičevemu pogledu na plebiscit sledi Spomin (str. 199–204), poglavje, v katerem Marko Štepec opozori, da po vstopu Republike Slovenije v Evropsko zvezo meja med državama ni več ovira in ločnica med prebivalstvom, ampak ponuja možnost drugačnega sobivanja. »Morda je to lahko tudi odgovor na vprašanje, kako se pravzaprav spominjati poraza.« (str. 199) Spominu sledita povzetka v angleškem in nemškem jeziku (str. 211–215; v njiju ni vključen povzetek poglavja o plebiscitnem glasovanju, izidu in posledicah) ter seznam Virov in literature (str. 217–218).

Slovenci, za zmiraj gre! je delo, ki nas prepričljivo prestavi v koroško dogajanje v prvih dveh letih po prvi svetovni vojni. Tako kot so zapisali na jugoslovanskem plebiscitnem letaku, so se takrat odločili za zmeraj. In v to razsežnost nas vpeljejo dejstva, ki jih monografija predstavlja. Sedanja generacija slovenskih zgodovinarjev jih je znova obudila in osmislila še s svojimi raziskovalnimi spoznanji (na tem mestu moramo opozoriti še na odlično monografijo Andreja Rahtena *Po razpadu skupne države: slovensko-avstrijska razhajanja od mariborskega prevrata do koroškega plebiscita*, ki je izšla v istem letu). Zdaj imamo za razumevanje koroškega plebiscita vpogled več, obeležen z doslej še ne tako široko zasnovanim prikazom dokumentarnega gradiva, ki nam plebiscit neposredno približa. *Slovenci, za zmiraj gre!* se razjasnjujoče vpenja v narodova zgodovinska premišljevanja.

Jurij Perovšek